

I

AT GRIBE TIDEN

J.C. JACOBSEN 200 ÅR

AF HANS EDVARD NØRREGÅRD-NIELSEN
NY CARLSBERGFONDET

J.C. Jacobsen i Borger-
bevæbningens uniform, 1848.
Illustration af Preben Kannik, 1945

J.C. Jacobsen blev født i København i 1811. Det gav ham en barndom og nogle tidlige ungdomsår i en af de mest depraverede og nedslående perioder, hovedstaden havde oplevet. Rækken af ulykker sved ikke mindst, fordi de næsten uden varsel afløste en lang velhavende periode, der er blevet husket som den florissante. Tvillingeriget Danmark-Norge med tilliggende hertugdømmer var en betydelig magtfaktor i Europa, man lukrerede på indbringende kolonier, og den danske handelsflåde nåede vidt omkring. Folk blev, som man kan se det på Jens Juels malerier, ligefrem pæne af bare trivsel, og rigeligheden nåede i aftagende strømme også nedad i samfundet. Landbruget var under en energisk omordning, ”så smukke og glade de bønder vi se”, skrev Adam Oehlschläger på vejen ud til Sølyst, og det gamle middelalderlige Danmark blev opdyrket og drænet, så det efter et par generationer ikke var til at kende igen.

De danske ulykker begyndte, da England i 1793 trådte ind i krigen mod Frankrig, og efter forgodtbefindende opbragte de danske handelsskibe. I 1794 brændte landets stolthed, det storslåede Christiansborg, men man trøstede sig med, at det især berørte den mand i landet, som bedst havde råd til at bygge sig et nyt hus. Alligevel indgik slottet i landets selvbevidsthed, og hertil kom, at København i 1795 blev ramt af en brand, der på tværs af byen ødelagde hen ved 1000 huse.

Der blev overalt strittet mod ødelæggelserne med nybygninger efter tidens formåen, og det resulterede mere i det nettede end i det prangende. Samtidig var der, som det klassiske København stadig fastholder i store og sammenhængende partier, en kultiveret forbindelse mellem de selvbevidste manifestationer og de mere jævne etageejendomme, der tilsammen skulle sætte et eget fornemt aftryk på hoved- og residensstaden.

Forsøgene på en genrejsning blev brat sat i stå, da en engelsk flåde på 53 krigsskibe under admiralerne Parker og Nelson angreb København den 2. april 1801.

Datoen har mejslet sig ind mellem de danske mærkedage, fordi den på trods af en sønderskudt by og et afmægtigt had til den overlegne fjende skulle markere begyndelsen på en ny nationalbevidsthed. Medens brandene havde været en hændelig ulykke, var det engelske angreb et overfald, som mobiliserede en fællesfølelse, og derfor blev nederlaget trods mængden af forsmædeligheder overgået af en dansk selvfølelse over det tapre og selvopofrende forsvar fra Kongedybet. Man var stolte af hinanden; forsvaret var

især blevet leveret fra aftaklede skibe og af folk, der aldrig før havde fyret en kanon af, medens modstanderne var professionelle krigsfolk med flere års erfaring bag sig.

Englænderne vendte tilbage i 1807, hvor de i september begyndte et bombardement af byen, der efterlod mere end 900 ødelagte huse samt førte til fjendens beslaglæggelse af den danske flåde. Men der var igen blevet ydet en tapper modstand mod de krigstrænede elitestyrker. Så selv om nederlaget var entydigt og lammende, mødtes københavnernes igen i en følelse af som nation at have udrettet en dåd, der udgik fra folkets midte.

Det forhindrede ikke, at nationen som sådan havde fået et ulivssår. Landets store handelshuse gik fallit på stribe, medens korrupsionen og en demoraliserende spillegalskab greb om sig som en del af den såkaldte kaperånd. En række forvovne unge mennesker kastede sig fra deres små skibe ud i en kaperkrig mod de rigtlastede engelske konvojer på vej gennem danske farvande, og det havde både eventyret, muligheden for vældige gevinster og en udflugt fra en mere og mere gråmeleret hverdag i sig.

Den efterfølgende krigssituation med England varede i adskillige år, den rev os med ind i Frankrigs fald, og truede en overgang under fredskonferencen i Wien med at udslutte landet som en selvstændig nation. Det blev med samtidens udtryk en ”blod- og dådløs” periode, men den endte med at koste Danmark hen ved fem sjettedele af sit tidligere territorium. Hertil kom en uundgåelig statsbankerot, og som Søren Kierkegaard bemærkede om sin opvækst på Amagerfortov: ”1813 blev jeg født i det gale Pengeaar, da saa mangan anden gal Seddel blev sat i Cirkulation”. Slaget var demoraliserende og langvarigt; J.C. Jacobsens liv skulle for en stor dels vedkommende falde fra denne nederlagsperiode og frem til 1864, der med tabet af hertugdømmerne Slesvig-Holsten igen greb så dybt ind i landets fortsatte beståen, at det kun ved hjælp af hedeopdyrkningen og de store landindvindinger langs kysterne lykkedes at reetablere et tilstrækkeligt areal til landets selvstændige opretholdelse.

Alt udvikledes i de første forvildede år på bedste beskub. Uhæderligheden og dobbeltmoralen i de øverste kredse var til at tage og føle på, men der begyndte fra ruinerne at spire en ny ånd, der med en række demokratiske idealer også vendte sig med en fornyet utilfredshed mod den hensygnende enevælde. Denne klædte sig samtidig arkitektonisk på, som var det med henblik på evigheden. Harsdorffs solmodne stil blev afløst af C.F. Hansens tungere inspiration fra årene i Rom. Det nye slot, Københavns domhus og den senere domkirke rejste sig som myndighedspersoner mellem den mængde af andre nybyggede huse, der stadig udmærker og fastholder det borgerlige København.

J.C. Jacobsens barndomshjem på hjørnet af Brolæggerstræde og Knabrostræde hørte med i den første række af de energisk nybyggede huse, der efter 1795 rejste sig i brandens spor. Man koncentrerede sig i første omgang om bryggeriet for igen at sikre en indtægt, og senere rejstes forhuset og sidebygningerne i en skikkelse, der i det store og hele er passeret uændret gennem tiden.

Man kan stadig se det København, som i J.C. Jacobsens barndom opstod uden for barndomshjemmets vinduer, nydelig over enhver kritik og ikke mindst som del af en ny og gennemtænkt byplan. Således var gadehjørnerne skåret af, så det i påkommende tilfælde var lettere at komme frem med sprøjterne. Mængden af rensede genbrugssten gjorde det mange steder nødvendigt at arbejde med pudsede facader, der blev sparet, hvor det var muligt, men derfor er der også en ekstra fylde og tyngde i de dekorative indslag i sandsten, der flere steder løfter helheden.

J.C. Jacobsen var bestemt til at blive brygger, fremtiden tegnede sig for ham som forældrenes eneste barn både sikker og ligetil, og efter faderens tidlige død forestod han på sin moders vegne bryggeriet. Det udgjorde en lille lukket og i sig selv hvilende verden inden for sine egne mure. Man fremstillede efter skik og brug undergæret øl til især husholdningsbrug, men Jacobsen hav-

de fået så meget forærende gennem sin opvækst, at han tidligt begyndte at interessere sig for den bedre, men også teknisk mere krævende, overgærede øl, man ellers i dyre domme importerede fra Tyskland.

Hele den voksende personlighed træder frem i den unge bryggers ensomme og sammenbidte kamp for at nå sit mål som repræsentant for en ung og selvbevidst borgerklasse. Han begyndte i takt med, hvad det daglige arbejde tillod ham, at orientere sig i hele det opbrud, der fra alle sider gjorde sig gældende og fra begyndelsen anbragte ham mellem sit fag og den vældige vækst i tiden. Bl.a. familieforhold førte ham tøvende ind på livet af en række af tidens vorde videnskabsmænd, der skulle forblive hans venner og støtter gennem livet.

København kom igennem alle sine prøvelser, og det har siden været det store spørgsmål, hvordan der på baggrund af så megen elendighed kunne rejse sig en generation, der har efterladt os guldalderen. Lad det være en slags forklaring, at man lukkede øjnene for det uafvendelige, men vendte et observerende blik mod alt det små. Eller som Kierkegaard skriver fra den ruindyngel, han selv voksede op i:

”Faderen havde lært ham at see det Store i det Smaa. Tæt ved det Huus, hvor de boede, var der en Jord-Forhøining, paa hvilken der voxede frodigt Græs. Han var netop saa høi, at han, naar han stod paa den flade Jord, kunde skue derind. Det havde Faderen ofte viist ham. Græsset var da en uhyre Skov, et lille Dyr der løb om derinde, han selv blev saa lille, at han saae sig selv gaae derinde.”

Udsigt fra
J.C. Jacobsens
barndomshjem
i Brolæggerstræde
i København.
Foto: Janne Klerk.

Carl Bloch,
Peters fornægtelse,
1865-1879.
Bedekammeret,
Frederiksborg
Slotskirke.

Kierkegaard formåede i en anden og senere sammenhæng at løfte blikket sådan op over sine omgivelser, at han så to flokke af vildgæs hvælve sig som et par øjenbryn, hvorunder han så videre ud i fantasiens land.

København blev en by, hvor det store med en udsøgt balance mødte det mindre, gadebillede efter gadebillede omgiver vandreren med en dulmende ro, der ikke mindst breder sig gennem en stille aften med sne. Guldalderens hovedpersoner udgik fra disse gader, og adskillige strækninger ligger tilbage som et smukt eksempel på, at når mennesker dør, bliver deres omgivelser tilbage. Stringensen og nydeligheden mødtes i den svale og disciplinerede form, som skulle komme til at præge så meget af periodens kunst.

J.C. Jacobsen greb ud i samtiden og valgte tre husguder. Det var med H.C. Ørsted den blændende og vidtfavnende naturvidenskabsmand, hvis forelæsninger Jacobsen gerne fulgte, men som selvbevist borger og demokrat beundrede han desuden lederen af den københavnske opposition mod enevælden, N.L. Hvidt, samt som et koryfæ i tiden billedhuggeren Bertel Thorvaldsen, der ved egne kræfter havde været i stand til at skabe et navn ude i Europa.

Alle tre var repræsenteret i det vidunderlige lysthus, Pompeji, som J.C. Jacobsen skabte omkring sig selv i forbindelse med det domicil, han lod opføre til familien efter udflytningen til Carlsberg. Det er et åndeligt frirum, og ikke mindst i forbindelse med den statelige, men knastørre hovedbygning, han lod opføre efter især sine egne tegninger. Bygningen fremstår stivbenet, kold og umusikalsk, men med sine paraderum, relieffer og søjler og således nydeligt over enhver kritik, for bryggeren var en dreven dilettant, men efterhånden selvhjulpnen nok til ikke i et og alt at ville lade sig belære.

J.C. Jacobsen havde tilsyneladende ikke nogen passion for den billedkunst og litteratur, der løftede guldalderen, men han hørte hjemme i den flok, der med den samme kraft banede vejen for en ny driftighed i industri og handel. Han fulgte fra sin københavnske position den samtidige Louis Pasteur i Paris, hele den europæiske scene var ham fortrølig, men han havde ikke nogen ambition om at træde ind på den på anden måde end ved i København at drive en af periodens mest respekterede bryggerier.

Han ønskede kun at fremtræde under den titel som kaptajn, han havde erhvervet som medlem af borgerbevæbningen. Den lille ranke skikkelse optrådte med en ubøjelig disciplin i forhold til sig selv, og han glemte aldrig sin ungdoms klare tro på, at det ikke er et spørgsmål, hvad dit fædreland kan gøre for dig, men hvad du kan gøre dit fædreland.

Hele det frie fald, som havde omgivet J.C. Jacobsens tidlige år, var nedefra blevet løftet tilbage i en ny samfundsorden af en bred og ansvarlig kreds af borgere. Hver føjede sit bidrag til genrejsningen af København, og man samledes trods den voksende uvilje om en treenighed som gud, konge og fædreland. Danmark levede og var, båret af en ung og sprudlende nationalisme, kommet på benene igen. Demokratiet fungerede trods forskrækkende trusler udefra, men så gik det pludselig grueligt galt igen.

Udviklingen i hertugdømmerne udløste som noget næsten uundgåeligt nederlaget i 1864, og dermed igen en situation, der nær havde kostet kongeriget Danmark livet. Jacobsen følte sig som patriark skyldig, krigen burde have været undgået, men det lykkedes som nævnt at rekonstruere et nyt grundlag ved hjælp af opdyrkningen af den jyske hede og vådområderne langs især Limfjorden. En hær af nøjsomme slidere rykkede ud, medens alle ansvarlige kræfter i vores adsplittede ørige rykkede tættere sammen i en fællesskabsfølelse, der i sit udgangspunkt var båret af nederlagsånden.

Det skulle blive J.C. Jacobsens store indsats for fædrelandet, at han med hele sin energi og handlekraft var med til at skabe et nyt åndeligt grundlag, der fra Vesterhavet til Øresund greb nogle

kræfter i tiden, som endda skulle overleve nogenlunde usvækket i de følgende 100 år. For medens en tidligere tids fortrædeligheder alene havde angået København, var hele landet nu ramt, så det gjaldt om at etablere en ny fællesskabsfølelse.

Danmark var trods det adskilte båret af en fælles historie og en kristendom, der undertiden lå en smule i dvale, men ligesom Holger Danske er der, når behovet banker på. Guderne må vide, hvad Jacobsen selv havde troet og håbet, alt hos bryggeren var præget af en storborgerlig og selvhjulpent sivalhed, men man hører måske ikke hans hjerte slå varmere, end da han med en enorm generøsitet gav den historiske bevidsthed og kristendommen et hjemsted gennem først genopbygningen af det nedbrændte Frederiksborg Slot og i forlængelse heraf den samling af kunstværker, der skulle blive et monument over det tilknappede menneske.

Der lå en jernvilje bag tanken og det udvalg af kunstnere, som helt frem til de nyeste tider ikke bare har lært danskerne bibelhistorie og fædrelandshistorie, men desuden gjort helheden til et hjerteanliggende for mange. Enhver kender Otto Baches fremstilling af de fredløse, der rider fra den brændende Finderup Lade. Der er selve beretningen om det fjerne kongemord, drabsmændene og som en lille medrivende detalje i bonden, der skjult i baggrunden, har situationen under observation. Man kunne med egne øjne orientere sig i alt det, der var dronning Dagmar samt se vores forulempede lands historie afspejlet i karakteristikken af den fængslede Christian II. J.C. Jacobsen bestilte og dirigerede med kunstnerne, og derfor malede Lauritz Tuxen senere Arkonas Indtagelse og Svantevits fald, så vi er nogle, der takker maleriet for vores indgang til kunsten.

Heldet ville, at J.C. Jacobsen kunne disponere over en lang række gennemprofessionelle folk, der alle var farvet af nationens deroute, men desuden ikke betænkte sig på at arbejde i overensstemmelse med deres mæcens ønske om selv at afgøre motiverne. Det skulle gøre de tidligere kongesale til hele nationens ejendom; enhver var inviteret for indenfor selv at orientere sig i vores historie. Det gjaldt kunstens slagkraft i historiens tjeneste, ramme og indhold forenedes, så der siden ikke er set magen.

Det skabte en sammenhængende kæde gennem nationens skæbnestunder, der her var lagt frem som illustrationer, og dermed som en anden slags virkeliggørelse af det fortalte. Den voksende indremission blev bl.a. båret frem af den serie malerier, som J.C. Jacobsen i perioden 1865 – 79 lod Carl Bloch udføre til Bedekammeret i Frederiksborg Slotskirke. De skulle på stedet og siden gennem de glansbilleder, søndagsskolerne belønnede sine elever med, nå langt ud i kirkens anskueliggørelse af især Kristi lidelseshistorie, ligesom adskillige kopier af Blochs malerier fandt anvendelse som altertavler. Her lå det fjerne Israel med ørken og palmetræer, men på fascinerende vis befolkede med alt det, man ellers kun havde anet for sit indre blik.

Her lå ypperstepræstens gård, Peter står og varmer sig mod morgenkulden ved et bål, og medens hanen galer fornægter han for tredje gang Kristus, der imedens bliver ført forbi på pladsen ovenfor. Det var som den samaritanske kvinde eller Kristus i Getsemane Have steder man kendte, som om de lå i sognet, men kun i overensstemmelse med sin egen sørgelige forestillingsevne. Hos Bloch blev de løftet, det var af oliens glans på kobberet, men desuden så man på en ny måde syntes, at man havde set ham som barn med det solrige øje.

Blochs inderliggørelse af det kristne skulle som et grundtvigiansk modspil afføde Joakim Skovgaards storladne udsmykning, der fra 1897–1906 gav Viborg Domkirke en ny fylde. Begge måtte som hovedværker fra deres tid fremkalde en eftertids store og undertiden overdrevne skepsis, og jeg skulle selv blive en halvgammel kunsthistoriker, før jeg, også inde i mig selv, turde vedgå en glæde over dem begge.

Frederiksborg har formet den sammenhængende generation af danskere, som nu er ved at dø ud, men lad os se, om stedet ikke vil bevare bryggerens navn imellem os.

Otto Bache, De sammensvorne rider fra Finderup
efter drabet på Erik Glipping i 1286, 1882.
Frederiksborg Slot.